

Διεθνές Δίκαιο ή Δίκαιο του Ισχυροτέρου Ιστορική και Φιλοσοφική θεώρηση του θέματος

(Δεύτερο μέρος: φιλοσοφικό στοχασμό)

Ιωάννης Σταμούλος

Δρ. Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.

Επιστημονικός Συνεργάτης Στρατιωτικής Σχολής Διοίκησης και Επιτελών

Σύνδεση με τα προηγούμενα: Στο πρώτο μέρος του άρθρου (ημερομηνία ανάρτησης 10 Αυγούστου), παρακολουθήσαμε τις εξελίξεις που διαδραματίστηκαν στο εσωτερικό και στις διεθνείς σχέσεις μεγάλων ευρωπαϊκών χωρών κατά το μεσοπόλεμο. Το διεθνές δίκαιο εκείνης της εποχής εξέφρασαν οι συνθήκες που επισφράγισαν το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, κυρίως η Συνθήκη των Βερσαλιών, και η Κοινωνία των Εθνών. Η πρώτη βύθισε τη Γερμανία σε μια πολλαπλή κρίση, η οποία ευνόησε την ανάδειξη στην εξουσία του Εθνικού Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος της Γερμανίας ή Ναζιστικού, με επικεφαλής το δικτάτορα Adolf Hitler. Οι νικητές του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, κυρίως οι Βρετανοί και Γάλλοι, ακολούθησαν μια ατελέσφορη πολιτική κατευνασμού της επιθετικής διάθεσης του Hitler, ο οποίος απέβλεπε στην ανατροπή της Συνθήκης των Βερσαλιών. Η Κοινωνία των Εθνών δεν κατόρθωσε να επιβάλει τις αρχές του διεθνούς δικαίου και να αναχαιτίσει την επιθετικότητα των δικτατόρων. Ο οραματιστής της Αμερικανός πρόεδρος Woodrow Wilson εμπνέονταν από αφηρημένες ηθικές αρχές, όπως “την ηθική δύναμη της κοινής γνώμης”, και προσδοκούσε τη δημιουργία ενός ουτοπικού κόσμου “αδελφοσύνης και φιλίας”. Πρόκειται για αρχές, οι οποίες, όπως αποδείχθηκε από τα γεγονότα, δεν είχαν καμιά αξία και πρακτική εφαρμογή στη σκληρή πολιτική «αρένα» των διεθνών σχέσεων. Απεναντίας, η κυνική πραγματικότητα που επικράτησε στις διεθνείς σχέσεις εκείνης της εποχής ανέδειξε την επικράτηση ενός άγραφου νόμου δαρβινικής προέλευσης, που είναι γνωστός ως το «Δίκαιο του Ισχυροτέρου». Στο δεύτερο μέρος αυτού του άρθρου θα καταδείξουμε τη σύνδεση των ιστορικών γεγονότων που περιγράψαμε με το φιλοσοφικό στοχασμό.

A. Στην αρχαία ελληνική γραμματεία γίνεται καταρχάς λόγος για το «Δίκαιο του Ισχυροτέρου», με ποιητική μορφή, από τον Ησίοδο:

Μα τώρα μύθο εγώ θα πω στους βασιλείς σοφοί και αν είναι οι ίδιοι· έτσι μίλησε το γεράκι στο αηδόني με τον πλουμιστό λαιμό σαν το 'χε αρπάξει με τα νύχια του και 'το φερε πολύ ψηλά στα νέφη· έκλαιγε εκείνο θλιβερά απ' τα γαμψά τα νύχια τρυπημένο, και το γεράκι υπεροπτικά του είπε: «κακόμοιρο τι φωνάζεις; Κάποιος πολύ ανώτερός σου σε κρατά. Πας όπου τυχόν εγώ σε πάω, και ας είσαι και τραγουδιστής. Αν θέλω δείπνο μου σε κάνω ή σ' αφήνω. Δίχως μυαλό εκείνος που ίσως θέλει με δυνατότερός του ν' αναμετρηθεί· χάνει τη νίκη και πλάι στη ντροπή και λύπες υποφέρει». Έτσι είπε το γοργόδρομο γεράκι, το μακροφτέρουγο πουλί.

Ωστόσο, σε ένα άλλο σημείο του ίδιου έργου ο Ησίοδος καταδικάζει τη βία και τονίζει την αξία του δικαίου, υποστηρίζοντας ότι η αλληλοεξόντωση είναι ίδιο των ζώων και όχι των ανθρώπων:

(απευθύνεται στον αδελφό του Πέρση) Πέρση, εσύ στο νου σου βάλ' τα αυτά, δώσε στο δίκαιο προσοχή και ξέχνα ολότελα τη βία. Αφού ο γιος του Κρόνου τούτο το νόμο στους ανθρώπους όρισε: από τη μια τα ψάρια και τ' αγρίμια και τα πετούμενα πουλιά να τρων το ένα τ' άλλο, μια και δικαιοσύνη ανάμεσά τους δεν υπάρχει· μα στους ανθρώπους έδωσε το δίκαιο, που είναι άριστο

πολύ· αν κανείς ξέρει το δίκαιο και θέλει να το πει, σε τούτον ο Δίας που μακριά ηχεί του δίνει ευδαιμονία.

Σε πολιτικό επίπεδο, το ιδεολογικό - φιλοσοφικό υπόστρωμα της εννοίας του «Δικαίου του Ισχυροτέρου» εντοπίζεται στο διάλογο Αθηναίων και Μηλίων, που παραθέτει στο έργο του ο Θουκυδίδης. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου (431 - 404 π.Χ.), οι Αθηναίοι εκστράτευσαν εναντίον της Μήλου (416 π.Χ.), για να την υποτάξουν και να ισχυροποιήσουν έτσι το γόητρό τους στο Αιγαίο. Η Μήλος ήταν δωρική αποικία, διατηρούσε ολιγαρχική κυβέρνηση και ήταν αυτόνομη. Προτού αρχίσουν τις εχθροπραξίες, οι Αθηναίοι απέστειλαν στις αρχές της Μήλου πρέσβεις, για να τους ανακοινώσουν ότι δεν αναγνωρίζουν την ουδετερότητά της και ζήτησαν να ενταχθεί στην Αθηναϊκή Συμμαχία. Οι Αθηναίοι διατύπωσαν κυνικά τις αξιώσεις τους με το επιχείρημα ότι:

Όλοι μας γνωρίζουμε ότι στις ανθρώπινες υποθέσεις το δίκαιο έχει αξία όταν εκείνοι που το επικαλούνται έχουν ίση δύναμη για την επιβολή του, και πως όταν αυτό δε συμβαίνει, οι δυνατοί επιβάλλουν όσα τους επιτρέπει η δύναμή τους ενώ οι αδύναμοι αποδέχονται όσα είναι υποχρεωμένοι να αποδεχθούν.

Οι Αθηναίοι συμπληρώνουν την επιχειρηματολογία τους με ένα ακόμη επιχείρημα:

Πιστεύουμε για τους θεούς και γνωρίζουμε για τους ανθρώπους ότι κάποιος φυσικός νόμος τους ωθεί να επιβάλλουν την εξουσία τους, σε κάθε περίπτωση που είναι πιο δυνατοί· το νόμο αυτό ούτε εμείς τον καθιερώσαμε ούτε θεσπισμένο εμείς πρώτοι τον εφαρμόσαμε, αλλά τον βρήκαμε να ισχύει και θα τον αφήσουμε να υπάρχει πάντοτε, γνωρίζοντας ότι και εσείς και άλλοι, αν αποκτούσατε την ίδια δύναμη με εμάς, θα κάνατε το ίδιο.

Οι Αθηναίοι εφάρμοσαν στην πράξη αυτές τις άγραφες επιταγές του «Δικαίου του Ισχυροτέρου» στην περίπτωση της Μήλου: μετά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων, έκτισαν τείχος γύρω από την πόλη και εγκατέστησαν φρουρά από δικούς τους στρατιώτες και συμμάχους, για να την αποκλείσουν από την ξηρά και τη θάλασσα. Το μεγαλύτερο μέρος του στρατού τους αποχώρησε. Η φρουρά που παρέμεινε άρχισε την πολιορκία της πόλης. Οι πολιορκημένοι Μήλιοι αντιστάθηκαν για ένα χρόνο, μάλιστα οι Αθηναίοι υποχρεώθηκαν να αποστείλουν πρόσθετες δυνάμεις. Τότε, η πολιορκία έγινε πιο ασφυκτική. Τελικά, αναγκάστηκαν, μετά από προδοσία, να συνθηκολογήσουν με μοναδικό όρο να αποφασίσουν οι ίδιοι οι Αθηναίοι για την τύχη τους. Αυτοί σκότωσαν όσους νέους Μήλιους συνέλαβαν και πούλησαν δούλους τα γυναικόπαιδα (χειμώνας του 415 π. Χ.).

Σε φιλοσοφικό επίπεδο, στο Δίκαιο του Ισχυροτέρου αναφέρεται ο σοφιστής Θρασύμαχος:

Πιστεύω, λοιπόν, ότι το δίκαιο δεν είναι τίποτε άλλο παρά το συμφέρον του ισχυροτέρου.

Λίγο πιο κάτω, διευκρινίζει ποιον εννοεί ως ισχυρότερο: αναφέρεται συγκεκριμένα στην κατεστημένη εξουσία, δηλαδή σ' αυτούς που κυβερνούν. Κατά τον Θρασύμαχο, σε κάθε πόλη η

κυρίαρχη εξουσία θεσπίζει νόμους ανάλογα με το πολίτευμα με το οποίο κυβερνά την πόλη· έτσι, η δημοκρατική εξουσία συντάσσει δημοκρατικούς νόμους, η τυραννίδα τυραννικούς. Αυτοί οι νόμοι που η εκάστοτε εξουσία θεσπίζει διαμορφώνουν δίκαιο, το οποίο πρέπει να είναι αδιαμφισβήτητο και οφείλουν να το τηρούν οι αρχόμενοι, διαφορετικά τιμωρούνται.

Για το «Δίκαιο του Ισχυροτέρου» γίνεται λόγος και σ' ένα άλλο πλατωνικό έργο, στους *Νόμους*. Αντικείμενο προβληματισμού σ' αυτό είναι τα πολιτεύματα και οι νόμοι που πρέπει να εφαρμόζονται στις πόλεις. Ο βασικότερος ομιλητής, ο Αθηναίος, ένα πρόσωπο που επινόησε ο Πλάτωνας για να παρουσιάσει τις δικές του απόψεις, αναφέρει ότι τις σχέσεις αρχόντων και υπηκόων πρέπει να τις διέπει μια σειρά από αξιώματα. Ένα απ' αυτά είναι να εξουσιάζει ο ισχυρός και να υπακούει ο αδύναμος. Στην ένσταση που προβάλλει ένα άλλο πρόσωπο που συμμετέχει στο διάλογο, ο Κρητικός Κλεινίας, ότι δηλαδή αυτή η αρχή είναι πολύ τυραννική, ο Αθηναίος απαντά ότι παρόλα αυτά είναι πολύ γνωστή στο ζωικό βασίλειο και σύμφωνη με τη φύση.

Αυτήν την ταύτιση του «Δικαίου του Ισχυρότερου» με τη φύση μάς παρουσιάζει πιο εύγλωττα ο Πλάτωνας στο έργο του *Γοργίας* μέσα από το λόγο του σοφιστή Καλλικλή:

...Αντίθετα πιστεύω ότι αυτοί που θεσπίζουν τους νόμους είναι οι αδύναμοι άνθρωποι και το πλήθος. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις τους και το συμφέρον τους θεσπίζουν τους νόμους, απονέμουν επαίνους και διατυπώνουν κατηγορίες: φοβίζοντας, λοιπόν, τους δυνατότερους από τους ανθρώπους και αυτούς που είναι ικανοί να έχουν περισσότερα, για να μην πλεονεκτούν σε σχέση μ' αυτούς, λένε ότι είναι αισχρό και άδικο να υπερτερεί κάποιος, και αυτό είναι η αδικία, να επιδιώκει δηλαδή να έχει περισσότερα απ' τους άλλους· ...νομίζω όμως ότι η ίδια η φύση αποδεικνύει αυτό, ότι δηλαδή είναι δίκαιο ο καλύτερος να έχει περισσότερα από τον χειρότερο και ο ισχυρότερος από τον ασθενέστερο. Φαίνεται ότι έτσι έχουν τα πράγματα σε πολλές περιπτώσεις, και στ' άλλα ζώα και σ' όλες τις πόλεις και στα γένη των ανθρώπων, ότι δηλαδή έτσι κρίνεται το δίκαιο, ο ανώτερος να εξουσιάζει τον κατώτερο και να έχει περισσότερα. Άλλωστε τίνος δικαίου κάνοντας χρήση ο Ξέρξης εκστράτευσε εναντίον της Ελλάδας ή ο πατέρας του κατά των Σκυθών; ή άλλα τόσα θα μπορούσε να αναφέρει κάποιος. Πιστεύω λοιπόν ότι αυτοί ενέργησαν σύμφωνα με το δίκαιο της φύσης και, μα το Δία, σύμφωνα με το νόμο της φύσης, όχι όμως σύμφωνα μ' αυτόν που θεσπίσαμε εμείς· (γιατί εμείς) πλάθοντας τους καλύτερους και ισχυρότερους απ' εμάς τους ίδιους, από τη νεαρή ηλικία, όπως κάνουν οι άνθρωποι στα λιοντάρια, τους υποτάσσουμε με μυστικά άσματα και γητέματα λέγοντας πως πρέπει να έχουν ίσα με τους άλλους και ότι αυτό είναι το καλό και το δίκαιο. Αν όμως εμφανιστεί ένας άντρας με ικανή φύση, αφού τα αποτινάξει όλα αυτά, τα συντρίψει και ξεφύγει, καταπατώντας τα δικά μας θεσπίσματα και τις μαγανειές και τα ζόρκια και όλους τους νόμους που είναι αντίθετοι με τη φύση, θα ξεπεταχθεί και θα γίνει ο δούλος αφέντης μας, τότε θα λάμψει το δίκαιο της φύσης.

Τα ιστορικά γεγονότα που περιγράψαμε στο προηγούμενο τεύχος και υπενθυμίσαμε στην αρχή αυτού επιβεβαιώνονται φιλοσοφικά στο σκεπτικό του Καλλικλή. Συγκεκριμένα, «οι αδύναμοι άνθρωποι που θεσπίζουν τους νόμους» δεν είναι άλλοι από τους νικητές του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, κυρίως οι Βρετανοί και οι Γάλλοι, οι οποίοι «σύμφωνα με τις αντιλήψεις και το συμφέρον τους θέσπισαν νόμους», δηλαδή τη Συνθήκη των Βερσαλιών, που προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις στη Γερμανία (άρθρο 231 ή *περί ενοχής*). Δεν κατόρθωσαν όμως να ομονοήσουν στο ζήτημα της διευθέτησης της μεταπολεμικής τάξης πραγμάτων: η αμοιβαία καχυποψία, τα εθνικά συμφέροντα, η αδράνεια και η ολιγωρία που διέκρινε τις κινήσεις τους συμπυκνώνονται στην πολιτική του κατευνασμού που ακολούθησαν έναντι στη ναζιστική και ιταλική επιθετικότητα, την οποία δεν κατόρθωσαν να αναχαιτίσουν. Έτσι, στην ουσία, οι νικητές του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου αποδείχθηκαν «αδύναμοι». Τα «μαγικά άσματα» και τα «γητέματα» για τα οποία κάνει λόγο ο Καλλικλής αντιστοιχούν στις διακηρύξεις του Αμερικανού Προέδρου Woodrow Wilson, ο οποίος οραματίστηκε έναν ουτοπικό κόσμο «αδελφοσύνης και φιλίας» και ευαγγελίστηκε τις αρχές του δικαίου και της ισότητας στα πλαίσια της Κοινωνίας των Εθνών. Ωστόσο, ο ίδιος και οι Η.Π.Α. δεν έσπευσαν να υποστηρίξουν με σθένος και να επιβάλουν αυτές τις αξίες που διακήρυξαν. «Ο άντρας με ικανή φύση», σύμφωνα με το πλατωνικό κείμενο, δεν είναι άλλος από τον Αδόλφο Χίτλερ, οι οποίοι αντιλήφθηκε τη δύναμή του, «αποτίναξε», «συνέτριψε» και «καταπάτησε» τα «θεσπίσματα», τις «μαγγανείες» και τα «ξόρκια», δηλαδή τις συνθήκες του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και τις σαγηνευτικές υποσχέσεις της Κοινωνίας των Εθνών. Έτσι, οι «δούλοι», δηλαδή οι ηττημένοι του πολέμου, έγιναν «αφέντες», αφού όπως είδαμε, ο δικτάτορας Αδόλφος Χίτλερ παραβίασε τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου της εποχής. Το αποκορύφωμα της χιτλερικής επιθετικότητας ήταν η έκρηξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος σήμανε «τη λάμψη του δικαίου της φύσης», δηλαδή του Δικαίου του Ισχυροτέρου, όπως το αντιλαμβάνεται ο Καλλικλής, αφού η ναζιστική Γερμανία κυριάρχησε στην Ευρώπη κατά το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της περιόδου 1939 - 1945.

Σε αυτό το σημείο, έχει πολύ ενδιαφέρον να επισημάνουμε ότι οι αντιλήψεις του Καλλικλή για το δίκαιο της φύσης, το οποίο ταυτίζει με το Δίκαιο του Ισχυροτέρου, επηρέασαν τη σκέψη και τη δράση του Αδόλφου Χίτλερ. Ο Γερμανός δικτάτορας, παρατηρώντας τη φύση, διαπιστώνει ότι κάθε διασταύρωση δύο ειδών διαφορετικής ποιότητας παράγει έναν απόγονο που βρίσκεται σε ένα ποιοτικό επίπεδο μεταξύ των δύο γονέων. Κατά συνέπεια, αυτός ο απόγονος θα βρίσκεται σε υψηλότερο επίπεδο από αυτό του φυλετικά κατώτερου γονιού, αλλά δε θα καταφέρει ποτέ να βρεθεί στο επίπεδο του φυλετικά ανώτερου. Επομένως, στο μέλλον αναγκαστικά θα υποκύψει στη μάχη εναντίον ενός ανώτερου είδους. Τέτοιου είδους ζευγάριωμα αντιβαίνει στην επιθυμία της Φύσης για ένα ανώτερο είδος ζωής. Αυτό δεν προκύπτει από τη σύνδεση του ανώτερου με τον κατώτερο αλλά από την πλήρη επικράτηση του πρώτου. Το δυνατότερο είδος πρέπει να κυριαρχεί

και όχι να αναμειγνύεται με το αδύναμο, θυσιάζοντας έτσι την ανωτερότητά του. Μόνο τα εκ φύσεως αδύναμα πλάσματα το θεωρούν αυτό σκληρό, αλλά έτσι και αλλιώς, κατά το Χίτλερ, δεν είναι τίποτε περισσότερο από ασθενή όντα περιορισμένων δυνατοτήτων· αν αυτός ο νόμος δεν επικρατήσει, ο Γερμανός δικτάτορας εκτιμά ότι οποιαδήποτε ανώτερη εξέλιξη κάθε οργανικού εμβίου όντος θα ήταν αδύνατη. Ο Χίτλερ διαπιστώνει ότι στον καθημερινό αγώνα για επιβίωση όλοι όσοι είναι αδύναμοι και καχεκτικοί ή λιγότερο αποφασιστικοί υποκύπτουν, ενώ στη μάχη των αρσενικών για τα θηλυκά το δικαίωμα ή την ευκαιρία για αναπαραγωγή το έχουν μόνο τα υγιέστερα πλάσματα. Σύμφωνα με το Hitler, δεν υφίσταται ισότητα μεταξύ των ανθρώπινων φυλών. Πέρα από τις μεταξύ τους διαφορές, αναγνωρίζει την ανώτερη ή κατώτερη αξία τους και αναλαμβάνει την υποχρέωση να στηρίζει την επικράτηση του καλύτερου και του δυνατότερου. Απ' την άλλη πλευρά, συγχρόνως, υποστηρίζει την υποταγή του κατώτερου και ασθενέστερου σύμφωνα με την αιώνια βούληση που κυβερνά αυτόν τον κόσμο. Έτσι, υπηρετεί τη βασική, αριστοκρατική αρχή της Φύσης και αποδέχεται ότι αυτή ισχύει μέχρι και για το τελευταίο άτομο.

Οι αντιλήψεις του Καλλικλή για το δίκαιο της φύσης εντάσσονται στο ιδεολογικό σχήμα (*νόμος – φύσει*), με το οποίο οι Σοφιστές εκφράζουν αντίθετες θέσεις και ερμηνείες κοινωνικών φαινομένων και θεσμών. Ο όρος *φύσει* είναι δυνατό να σημαίνει τον τρόπο με τον οποίο είναι φτιαγμένα τα πράγματα ή την ανάπτυξή τους μέσω μιας φυσικής διαδικασίας. Η *φύσις* δείχνει πώς είναι τα πράγματα, χωρίς τη μεσολάβηση των ανθρώπων για να αλλάξουν την πορεία τους και πέρα από τις επιθυμίες και τις αντιλήψεις τους γι' αυτά. Απ' την άλλη πλευρά, η έννοια *νόμος* μπορεί να γίνει κατανοητή ως εξής. Πρώτον, ως έθιμο το οποίο προέρχεται από παραδοσιακές ή συμβατικές πεποιθήσεις σε σχέση με το τι είναι δίκαιο ή άδικο. Δεύτερον, ως *νόμος* που θεσπίστηκε και εγκρίθηκε επίσημα, αποτελεί δε υποχρεωτικό κανόνα που επιβάλλεται από τις αρχές της πολιτείας. Αρχικά ο νόμος δήλωνε αυτό που διανέμεται, απονέμεται και χορηγείται. Για τους ανθρώπους της κλασικής εποχής, ο *νόμος* εκφράζει αυτό που πιστεύουν οι άνθρωποι ότι είναι σωστό και δίκαιο, όπως αποδεικνύεται στην πράξη. Ο *νόμος* συνιστά καθιερωμένο κανόνα, που επηρεάζει τη συμπεριφορά και τις δραστηριότητες των ανθρώπων, ορίζει τι πρέπει και τι δεν πρέπει να γίνει. Είναι ανθρώπινος θεσμός που μεταβάλλει τη φύση. Απεικονίζει τις ανθρώπινες πεποιθήσεις, χωρίς να υπολογίζει τη *φύση*, δηλαδή τον οποίο με τον οποίο πραγματικά υπάρχουν τα πράγματα.

Όσον αφορά στο θέμα της προέλευσης του Δικαίου σε σχέση με το δίπολο *νόμος – φύσει*, σύμφωνα με τον Καλλικλή το Δίκαιο πηγάζει από τη φύση, η οποία υπαγορεύει ο καλύτερος να πλεονεκτεί του χειρότερου και ο δυνατότερος του πιο αδύναμου, ο ανώτερος να εξουσιάζει τον κατώτερο και να πλεονεκτεί σε σχέση μ' αυτόν. Ο Καλλικλής διευκρινίζει ότι οι καλύτεροι και οι ανώτεροι είναι οι συνετοί ως προς τη διαχείριση των δημόσιων υποθέσεων και οι αντρείοι. Απορρίπτει το συμβατικό Δίκαιο (*νόμος*) και υποστηρίζει το φυσικό δίκαιο (*φύσει*), θεωρώντάς το υψηλότερο, καλύτερο και ηθικά ανώτερο. Παρομοίως κι ο ανώτερος άνθρωπος είναι

σοφότερος και γενναιότερος, συνεπώς είναι το πιο κατάλληλο άτομο για να κυβερνά. Αντίστοιχες αντιλήψεις εξέφρασε και ο σοφιστής Γοργίας, για τον οποίο γίνεται λόγος στη συνέχεια. Συγκεκριμένα, ο Γοργίας υποστήριξε ότι η φύση όρισε το ανώτερο να μην εμποδίζεται από το κατώτερο. Απεναντίας, είναι προορισμένο να καθοδηγεί και να κυβερνά το κατώτερο, το οποίο ακολουθεί.

Σχετικά με το Θρασύμαχο επισημαίνουμε ότι δεν επιδοκιμάζει τις αντιλήψεις για το Δίκαιο του Ισχυροτέρου, απλά περιγράφει την αναπότρεπτη και θλιβερή κατάσταση που επικρατεί στο γνωστό του κόσμο («σ' όλες τις πόλεις»). Εκφράζει μια πικρή διαπίστωση: ότι η δικαιοσύνη ως ιδανικό και αξία υπάρχει αλλά δεν εφαρμόζεται. Ο Θρασύμαχος επιδιώκει να αποκαλύψει την υποκρισία των ανθρώπων και να καταδείξει τη διαστρέβλωση της έννοιας της δικαιοσύνης. Οι άνθρωποι δρουν σαν να είναι δίκαιο οι αδύναμοι να καταπιέζονται και οι ισχυροί να πετυχαίνουν αυτά που θέλουν με το δικαίωμα και το δίκαιο που τους δίνει η δύναμή τους. Συγχρόνως, όμως, αρνούνται ότι αυτό ισχύει στην πραγματικότητα και κατηγορούν τους αντιπάλους τους ότι ενεργούν σαν να συμβαίνει έτσι. Ο ίδιος στη συνέχεια αναφέρει ότι αυτοί που υπακούνε σε εντολές και υποτάσσονται υφίστανται ζημιά. Ο ισχυρός εξουσιάζει τους αγαθούς και τους δίκαιους και αυτοί, υπηρετώντάς τον, τον κάνουν ευτυχισμένο, αλλά καθόλου τους εαυτούς τους.

Η παράθεση των απόψεων των σοφιστών Θρασύμαχου και Καλλικλή για το Δίκαιο του Ισχυροτέρου μάς δίνει την ευκαιρία να αναφερθούμε στο Σοφιστικό κίνημα, για να διαμορφώσει ο αναγνώστης μια ικανοποιητική εικόνα των συνθηκών μέσα στις οποίες αυτό δημιουργήθηκε. Μετά το τέλος των Μηδικών Πολέμων, οι ελληνικές πόλεις, και κυρίως η Αθήνα, γνώρισαν μια πολύμορφη ανάπτυξη οικονομικού, πολιτικού και πολιτιστικού περιεχομένου. Ο Έλληνας πολίτης έχει επίγνωση της συμβολής του στη νικηφόρα έκβαση αυτών των πολέμων και επιζητά να διαδραματίσει ενεργητικό ρόλο στο δημόσιο βίο της πόλης. Συγκεκριμένα, συμμετέχει προσωπικά στα κοινά μέσα σε μια ελεύθερη και δημοκρατική κοινωνία. Για να ανταπεξέλθει σε αυτές τις νέες προκλήσεις, συνειδητοποιεί ότι η παραδοσιακή παιδεία δεν αποτελεί πλέον επαρκή πνευματικό εξοπλισμό. Η γνώση της γυμναστικής, της μουσικής, της ανάγνωσης και της γραφής είναι πλέον παρωχημένη και δεν προσφέρει ουσιαστικά εφόδια στον πολίτη που καλείται να διαχειριστεί τα ζητήματα του πολιτικού βίου της πόλης. Ειδικότερα στην Αθήνα, κάθε άρρην πολίτης είχε το δικαίωμα να παρακολουθεί τις συνεδριάσεις της Εκκλησίας του Δήμου και να λαμβάνει μέρος στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων, επιδοκιμάζοντας ή αποδοκιμάζοντας δια βοής τις απόψεις που διατύπωναν οι αγορητές. Μάλιστα, οι ομιλητές συζητούσαν με διάλογο και αντιπαραθέσεις τις προτάσεις που πρότειναν. Έτσι, η ρητορική στην Αθήνα του πέμπτου και τέταρτου αιώνα προ Χριστού γίνεται ένα ουσιαστικό πολιτικό «εργαλείο». Αυτό είναι το αντικείμενο του πλατωνικού διαλόγου Γοργίας, ο οποίος φέρει το όνομα του ομώνυμου σοφιστή. Ο Γοργίας καταγόταν από την πόλη των Λεοντίων της Σικελίας. Ήρθε στην Αθήνα το 429 π. Χ. ως πρεσβευτής της πόλης και

εντυπωσίασε τους Αθηναίους με τη ρητορική του δεινότητα. Αποστολή του ήταν να πείσει τους Αθηναίους να συμμαχήσουν με τους Λεοντίνους εναντίον των Συρακουσίων. Όπως ο ίδιος ο Γοργιάς υποστηρίζει, η ρητορική δίνει στον άνθρωπο τη δυνατότητα «να πείθει με τα λόγια του στο δικαστήριο τους δικαστές, τους βουλευτές στο βουλευτήριο και τους εκκλησιαστές στην εκκλησία και σε οποιαδήποτε άλλη συγκέντρωση με πολιτικό χαρακτήρα». Ανάλογα κι ένας άλλος μεγάλος σοφιστής, ο Πρωταγόρας, απάντησε σε σχετική ερώτηση του Σωκράτη ότι όποιος τον συναναστρέφεται θα μάθει να διαχειρίζεται με σύνεση τα του οίκου του και θα γίνει ικανότατος στο να μιλά και να ενεργεί για τα ζητήματα της πόλης.

Στη δημοκρατική Αθήνα, λοιπόν, του πέμπτου αιώνα π. Χ. οι συνθήκες ενθαρρύνουν την άνοδο μιας τάξης επαγγελματιών δασκάλων, που είναι γνωστοί ως Σοφιστές. Ασχολούνται με μια μεγάλη ποικιλία θεμάτων και απευθύνονται σε ένα κοινό εύπορων νέων, οι οποίοι προορίζονται να ακολουθήσουν πολιτική σταδιοδρομία.

B. Η θέση του γράφοντος – συμπεράσματα.

Στις διακρατικές σχέσεις το Δίκαιο του Ισχυροτέρου επιβάλλει η χώρα που διαθέτει ισχύ. Η ισχύς προέρχεται από την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή, την πολιτική σταθερότητα και, κυρίως, το στρατιωτικό δυναμισμό ενός κράτους. Αυτή η πολύμορφη πρόοδος εμφυσά στο κοινωνικό σώμα του την αίσθηση μιας αλαζονικής ανωτερότητας. Συγκεκριμένα, αυτό εμφορείται από την πεποίθηση ότι το αναπτυξιακό πρότυπο που επιτυχημένα λειτουργεί στο εσωτερικό του κράτους πρέπει να μεταφυτευτεί στα περισσότερα κράτη, αν όχι σ' όλο τον κόσμο. Πρόκειται για μια μεσσιανική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία αυτά τα ισχυρά κράτη πιστεύουν ότι καλούνται από την ιστορική μοίρα ή τη Θεία Πρόνοια να διαδραματίσουν έναν πρωταγωνιστικό ρόλο στην ιστορία. Ειδικότερα, θεωρούν ότι έχουν χρέος και καθήκον να διαμορφώσουν τον κόσμο σύμφωνα με τα δικά τους πρότυπα, αξίες και θεσμούς. Έτσι, αυτομάτως, η ισχύς τους μετατρέπεται σε καθγιασμένο δίκαιο. Ωστόσο, συμβαίνει αυτή η πεποίθηση να εκφυλίζεται στο πεδίο της πολιτικής ή να αποτελεί πρόσχημα. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι ισχυρές χώρες ακολουθούν επεκτατική πολιτική. Επιβάλλουν κυνικά τη βούλησή τους σε βάρος των υποδεέστερων, με απώτερο σκοπό την ικανοποίηση των συμφερόντων τους.

Πολύ εύστοχα ο Θουκυδίδης έγραψε ότι είναι αδύνατο ο άνθρωπος που ορμάται από το πάθος να πράξει κάτι να συγκρατηθεί από το νόμο ή από κάποιον άλλο φόβο. Ο Πλάτων αναφέρει την άποψη ότι όσοι είναι δίκαιοι ενεργούν έτσι επειδή αδυνατούν να πράξουν το άδικο. Αν είχαν τη δυνατότητα να δράσουν ελεύθερα, θα έκαναν ότι κάνουν οι άδικοι, γιατί κι οι δίκαιοι ορμώνται από τη φυσική τάση να έχουν περισσότερα, αλλά δεν τολμούν και υπακούνε στο νόμο. Αναφέρει ένα μύθο γι' αυτό το θέμα. Πρωταγωνιστής είναι ένας βοσκός που δούλευε στην υπηρεσία του άρχοντα της Λυδίας (περιοχή της Μικράς Ασίας). Μετά από ένα σεισμό, βρήκε σ' ένα βαθύ ρήγμα του

εδάφους ένα χρυσό δαχτυλίδι, με το οποίο μπορούσε να γίνει αόρατος. Έτσι ο βοσκός κατόρθωσε να σμίξει με τη γυναίκα του βασιλιά, να εξοντώσει τον ίδιο και να καταλάβει την εξουσία. Ο Γλαύκων, ένα από τα πρόσωπα του έργου που διηγείται το μύθο, επισημαίνει ότι αν υπήρχαν δύο τέτοια δαχτυλίδια από τα οποία το ένα το φορούσε ο δίκαιος και το άλλο ο άδικος, κανένας δεν θα αποδεικνύονταν τόσο σταθερός στις αρχές του δικαίου ώστε να μην παρανομεί. Ο Άγιος Αυγουστίνος, έχοντας υπόψη τον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ Ρώμης και Άλβας, έγραψε ότι η μανία για κυριαρχία αναστατώνει και φθείρει τους ανθρώπους κι αυτή είναι τελικά η πιο σοβαρή αιτία των πολέμων.

Ο ιστορικό - φιλοσοφικός όρος «Δίκαιο του Ισχυροτέρου» περιλαμβάνει δύο αντιφατικές και αντίμαχες μεταξύ τους έννοιες: απ' τη μια, την Ισχύ, η οποία στηρίζεται στην ωμή βία των όπλων, που ασκούν οι ισχυρές χώρες αυθαίρετα και υπεροπτικά. Απ' την άλλη, το Δίκαιο, που μέσω του νόμου αναλαμβάνει να τιθασεύσει και να συγκρατήσει την ασύδοτη δράση των ισχυρών, θέτοντας νόμιμα και ηθικά αποδεκτά όρια συμπεριφοράς των κρατών στις διακρατικές σχέσεις. Εντυπωσιάζει το γεγονός ότι μπροστά στην επιθετική παρόρμηση των ισχυρών χωρών η διεθνής κοινότητα παραλύει και χάνει κάθε δυνατότητα αντίδρασης. Υφίσταται έναν αναπάντεχο αιφνιδιασμό και αδρανεί. Απαιτείται η παρέλευση ενός χρονικού διαστήματος μετά το οποίο η διεθνής κοινότητα αφυπνίζεται, ενεργοποιείται και λαμβάνει μέτρα εναντίον εκείνων που διασαλεύουν την παγκόσμια τάξη και ασφάλεια. Ο βαθμός αντίδρασης της διεθνούς κοινότητας στην αυθαιρεσία των ισχυρών καταδεικνύει το βαθμό της πολιτιστικής προόδου της ανθρωπότητας. Στη σύγκρουση Ισχύος και Δικαίου καταφαίνεται ο αγώνας του ανθρώπου να αποδεσμευτεί από την ενστικτώδη, πρωτόγονη φύση του και να εκπολιτιστεί. Το τίμημα αυτής της προσπάθειας μπορεί να είναι υψηλό, αλλά η ανθρωπότητα οφείλει να το επωμιστεί, αν θέλει να αποδείξει ότι είναι πολιτισμένη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

1. W. K. C.Guthrie, *Οι Σοφιστές*, μετάφραση Δαμιανός Τσεκουράκης, γ' ανατύπωση, (Αθήνα: Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2003[1989]).
2. Ησίοδος, *Έργα και ημέρες*, πρόλογος Δανιήλ Ι. Ιακώβ, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Σταύρος Γκιργκένης, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2011.
3. ΧρύσηςΠελεκίδης, «Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος – Η εκστρατεία της Μήλου», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., τόμ. Γ1, 1972.
4. Πλάτων, *Πολιτεία*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια-ανάλυση-προλεγόμενα-επίμετρα Θεόδωρου Γ. Μαυρόπουλου, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2006.
5. Πλάτων, *Νόμοι*, μετάφραση Γιώργος Κουσούνελος, εισαγωγή-σημειώσεις και επιμέλεια κειμένου Βίκυ Αναστασοπούλου, Αθήνα: Κάκτος, 1992.
6. Πλάτων, *Γοργίας*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Μεταφραστική Ομάδα Κάκτου, Αθήνα: Κάκτος, 1993.
7. Πλάτων, *Πρωταγόρας*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Ηλίας Σ. Σπυρόπουλος, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2009.
8. Ιωάννης Θεοδωρακόπουλος, «Η ακμή της ελληνικής φιλοσοφίας: Ο ελληνικός διαφωτισμός – οι Σοφισταί», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Γ2, 1972.
9. Θουκυδίδης, *Ιστορία*, εισαγωγή-εισαγωγή-σημειώσεις Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Αθήνα: Πόλις, 2011.

Ξενόγλωσση

1. Adolf Hitler, *Mein Kampf*. Translated by Ralph Manheim with an introduction by D. C. Watt, London: Hutchison, 1969.
2. Terence Irwin, *Plato, Gorgias*, Oxford and New York: Oxford University Press, 2004.
3. G. B.Kerferd, *The Sophistic Movement*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
4. *Plato, Gorgias*, Translated with an Introduction and Notes by Robin Waterfield, Oxford and New York: Oxford University Press, 1994.
5. *Plato, Gorgias*, Translated by Walter Hamilton and Chris Emlyn Jones, Introduction-Commentary and Notes by Chris Emlyn Jones, Penguin Books, 2004 (1960).

